УДК 339.543

Ольга ДЕМ'ЯНЮК
кандидат економічних наук,
доцент кафедри податків і фіскальної політики,
Тернопільський національний економічний університет

МИТНИЙ ТАРИФ ЯК РЕГУЛЯТОР ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ ДЕРЖАВИ

Проаналізовано фіскальні пріоритети та значення митного тарифу для регулювання зовнішньої торгівлі України та запропоновано рекомендації щодо підвищення ефективності його функціонування в умовах лібералізації зовнішньої торгівлі.

Ключові слова: *митно-тарифне регулювання, митний тариф, ввізне мито, тарифна ескалація.*

На сучасному етапі Україна активно інтегрується у глобальний торговельний простір та значну увагу звертає на державне регулювання зовнішньої торгівлі через використання економічних механізмів та інструментів. серед яких найбільш важливим є митно-тарифне регулювання.

На сьогодні митно-тарифне регулювання зовнішньої торгівлі відіграє важливу роль у торгово-політичному механізмі, оскільки застосовується з метою захисту національної економіки, виконання міжнародних зобов'язань, підтримки стабільності міжнародної торгової системи тощо. Механізм митно-тарифного регулювання, який ефективно діє, є невід'ємною умовою активної та цілісної митної політики України в напрямку забезпечення наповнення державного бюджету, захисту її економічних інтересів та регулювання зовнішньої торгівлі. Крім того. митно-тарифна політика повинна коригуватися відповідно до внутрішніх та зовнішніх умов, що змінюються у зв'язку з участю держави у міжнародних організаціях та при укладанні міжнародних угод для регулювання зовнішньої торгівлі.

Питання митно-тарифного регулювання та його інструментів досліджували такі теоретики та практики у галузі митної справи, як І. Бережнюк [1], С. Войтов, О. Гребельник [3], І. Карамбович [4; 5], В. Мартинюк [6], К. Новікова [7], П. Пашко [10] та інші. Проте проблеми формування і трансформації вітчизняного митного тарифу в умовах членства в Світовій організації торгівлі (СОТ) та наслідки його лібералізації для вітчизняної економіки поки що не отримали належного опрацювання .

Високий рівень залежності національних економік від глобальних процесів знижує ефективність митно-тарифних заходів, оскільки більшість країн пов'язані договірними відносинами, які визначають забезпечення стабільності митно-тарифного режиму міжнародної торгівлі через членство їх у наднаціональних інтеграційних об'єднаннях (ЄС, НАФТА тощо). Останні передбачають обмеження економічного суверенітету, в тому числі - відмову від справляння мита, адже більшість цих організацій вимагають існування зони вільної торгівлі або митного союзу та вимог міжнародних організацій (СОТ, ЮНТКАД, тощо), рішення яких суттєво впливають на регулювання національних економік через втручання у формування митних тарифів.

Метою дослідження є розкриття місця і ролі митного тарифу у механізмі відповідного регулювання зовнішньоекономічної діяльності та вироблення пропозицій щодо активізації його регулюючої та захисної функцій в умовах членства України в СОТ.

Митно-тарифне регулювання зовнішньої торгівлі є класичним економічним методом регулювання зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД), який застосовується в Україні з використанням таких інструментів, як митний тариф, класифікація товарів відповідно до товарної номенклатури зовнішньоекономічної діяльності, визначення країни походження та митної вартості товару, а також застосування системи митних пільг та преференцій [7, с. 277].

Одним з найбільш поширених інструментів митно-тарифного регулювання, який охоплює всю номенклатуру товарів, є митний тариф як систематизований перелік ставок мита. Найчастіше встановлення останніх здійснюється для товарів, що ввозяться на територію держави, тому митні тарифи об'єднують ставки ввізного мита. Відповідно до вітчизняного законодавства митний тариф – це систематизований згідно з Українською класифікацією товарів зовнішньоекономічної діяльності (УКТЗЕД) перелік ставок ввізного мита, яке справляється з товарів, що ввозяться на митну територію України [12].

Митний тариф повинен виконувати важливі для держави функції – фіскальну, стимулюючу, регулюючу, захисну (протекціоністську). Від пріоритетності тієї чи іншої функції залежить спрямованість роботи щодо підвищення його ефективності у митно-тарифному механізмі регулювання ЗЕД.

Універсальних принципів побудови митного тарифу не існує, оскільки завдання, які перед ним ставляться, можуть бути суперечливими, як і інтереси учасників процесу створення тарифу. Проте у сучасному світі фіскальний пріоритет тарифних методів змінюється акцентом на регулюючу і захисну функції.

Як видно з табл. 1, в Україні переважає фіскальна спрямованість митного тарифу та й митного оподаткування загалом, оскільки надходження від митних платежів складають значну частку у доходах Державного бюджету України, питома вага цих надходжень за аналізований період коливається в

© Ольга Дем`янюк, 2012

межах від 29,4% до 41,5%.

Таблиця 1. **Показники виконання Державного бюджету України за 2005-2011 роки***

Показники	Роки						
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Доходи Державного бюджету України (млн. грн.)	105330,2	133521,7	165942,1	231686,3	209700,3	240615,2	314616,9
у тому числі податкові надходження (млн. грн.)	74476,4	94811,5	116670,8	167883,4	148915,6	166872,2	261605,0
у тому числі митні платежі (млн. грн.)	31001,1	41173,9	54119,5	96047,2	83115,9	85910,0	114800,0
у тому числі ввізне мито (млн. грн.)	6006,5	6972,7	9588,9	11932,8	6328,8	8556,4	10462,8
Питома вага митних платежів у загальній сумі доходів ДБУ, %	29,4	30,8	32,6	41,5	39,6	35,7	36,5
Питома вага ввізного мита у загальній сумі доходів ДБУ, %	5,7	5,2	5,8	5,2	3,0	3,6	3,3
Питома вага ввізного мита у загальній сумі податкових надходжень, %	8,1	7,4	8,2	7,1	4,2	5,1	4
Питома вага ввізного мита у загальній сумі митних платежів, %	19,4	16,9	17,7	12,4	7,6	10,0	9,1

**Складено автором на основі даних Державної служби статистики України [8] та Міністерства економічного розвитку і торгівлі [9]*

Дані табл. 1 доводять, що доходи від ввізного мита також складають доволі значну частку у податкових надходженнях та доходах до Державного бюджету України загалом, особливо до 2008 року, проте цей показник значно коливається за роками: якщо у 2007 році частка ввізного мита у загальній сумі податкових надходжень складала 8,2%, то у 2009 тільки 4,2%. Надходження від ввізного мита зростали протягом 2005-2008 років, що пов'язано також із зростанням товарного імпорту в Україну (рис. 1).

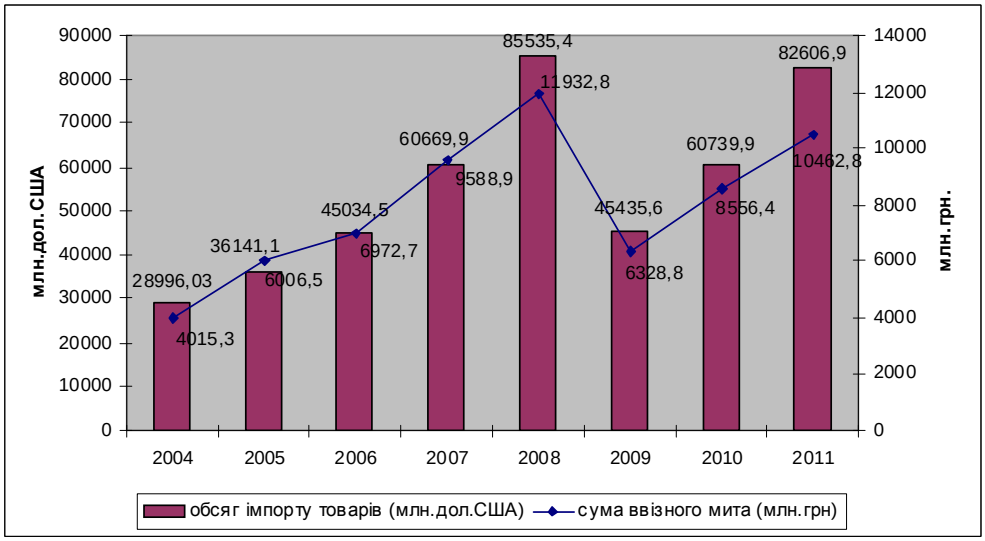

Рис. 1. **Динаміка обсягу товарного імпорту в Україну та сум ввізного мита за 2004-2011 роки** *

* *Складено автором на основі даних Державної служби статистики України [8]*

Значне зниження доходів від ввізного мита у 2009 році пов'язане зі скороченням майже вдвічі відповідно до 2008 року імпорту, насамперед унаслідок впливу світової економічної кризи, що спричинило девальвацію національної валюти та обумовило падіння внутрішнього попиту. Крім того, з 16 травня 2008 року Україна стала повноправним членом СОТ і відповідно до зобов'язань перед цією організацією була змушена змінити ставки ввізного мита відповідно до рівня, визначеного Графіком тарифних зобов'язань України, який встановлено Законом України "Про ратифікацію Протоколу про вступ України до Світової організації торгівлі" від 10.04.2008р. № 250-VI [13].

Після вступу України до СОТ відповідно до Графіка тарифних зобов'язань України перед СОТ середньоарифметична ставка ввізного мита по всьому Митному тарифу має зменшитись до 2013 року до 4,96 % (рис. 2).

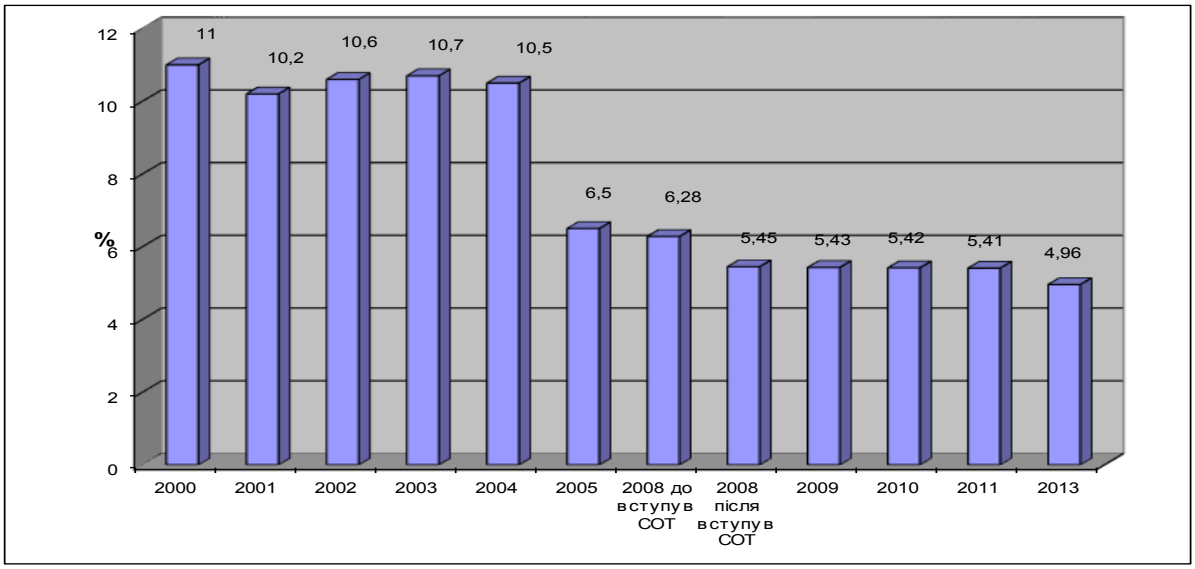

Рис. 2. **Динаміка середньоарифметичної ставки ввізного мита за Митним тарифом України відповідно до Графіка тарифних зобов'язань України перед СОТ за 2000- 2011 роки*.**

** Складено автором на основі даних [9; 11].*

У результаті зміни ставок ввізного мита на товари відповідно до рівня, визначеного Графіком тарифних зобов'язань України перед СОТ на 2009 рік, порівняно із 2008 роком середньоарифметична ставка ввізного мита по всьому Митному тарифу зменшилась з 5,45 до 5,43 % (рис. 2), у тому числі на продовольчі товари – з 9,16 до 9,15 %, на промислові товари – з 4,22 до 4,18 %; на 2010 рік, середньоарифметична ставка ввізного мита по всьому Митному тарифу зменшилась з 5,43 до 5,42 %, у тому числі на продовольчі товари – з 9,15 до 9,14 %, на промислові товари - з 4,18 до 4,16 %; на 2011-2013 роки ставки ввізного мита будуть зменшені тільки за окремими товарними підкатегоріями УКТЗЕД, що не призведе до зменшення рівня середньоарифметичної ставки мита по всій товарній номенклатурі [11].

Уведення в дію ставок ввізного мита, передбачених зобов'язаннями України перед СОТ, призвело до лібералізації Митного тарифу України через збільшення застосування нульових ставок мита, зменшення специфічних ставок, зниження загального рівня оподаткування за адвалерними ставками та практично скасування комбінованих ставок мита. На кінець 2011 року у Митному тарифі України спостерігається наступна ситуація: кількість нульових ставок 4010 шт., що становить 36,3% від загальної кількості ставок ввізного мита; кількість специфічних ставок ввізного мита зменшилася до 163 шт. (у 4 рази менше); комбіновані пільгові ставки ввізного мита замінено на адвалерні. Також у Митному тарифі України суттєвого знижена кількість ставок, які мають заборонний рівень ввізного мита. Кількість товарних підкатегорій, на які ставки ввізного мита встановлено більше ніж 15%, зменшилася на 24 % (з 414 шт. до 314 шт.) [11; 12]

На сьогодні наявні суперечності між необхідністю формування доходів держави і потребами економічного розвитку є наслідком того, що в Україні поки що не розроблена наукова концепція захисту національного товаровиробника в напрямку обґрунтованості визначення розміру ставок мита та рівня їх диференціації, а також системності застосування митних платежів загалом.

Як уже зазначалося, у сучасних умовах Митний тариф України виконує роль суто фіскального інструменту. Інші його завдання, такі, як прискорення розвитку зовнішньої торгівлі, підвищення ефективності функціонування митно-тарифного механізму регулювання ЗЕД, застосування митних тарифів як захисних засобів від недобросовісної іноземної конкуренції, не є першочерговими. Це стало однією з основних причин відставання регулюючої та захисної його функцій, що не сприяє удосконаленню зовнішньої торгівлі.

Для того, щоб змінити ситуацію і орієнтувати митний тариф на виконання регулюючої та захисної функцій, необхідна зміна стратегічних орієнтирів щодо розробки митно-тарифної системи, яка б враховувала розумне співвідношення між фіскальною, регулюючою та захисною функціями в митній політиці.

На сьогодні членство України в СОТ характеризується лібералізацією імпортного режиму, який не завжди має позитивні наслідки для держави. Мінімізувати несприятливі наслідки від лібералізації митного тарифу можна шляхом застосування комплексу дій щодо його вдосконалення, з урахуванням норм системи ГАТТ/СОТ, національної політики митного регулювання імпорту, у тому числі спрямованих на забезпечення можливого застосування Україною спеціальних захисних заходів у формі додаткового мита (антидемпінгового, спеціального чи компенсаційного), передбачених у рамках СОТ.

Крім цього, варто зазначити, що минуло 3 роки членства України в СОТ, а відповідно до статті XXVIII Генеральної угоди з тарифів і торгівлі (ГАТТ) не раніше ніж через 3 роки держава може шляхом переговорів та досягнення домовленості змінити чи скасувати поступку, внесену до відповідного розкладу, доданого до цієї Угоди [2]. Це означає, що зв'язані тарифні ставки можуть бути підвищені або відкликані

відповідно після трирічного членства України у СОТ та при виконанні певних умов. Основний принцип зміни тарифних поступок полягає в тому, що в разі початку переговорів з приводу зміни зв'язаних розмірів тарифних ставок, які зафіксовані у розкладах тарифних зобов'язань, сторони мають прагнути зробити компенсаційну поступку відносно інших товарів з метою збереження загального рівня взаємних та взаємовигідних поступок. Країна-член СОТ, яка має намір змінити або відкликати поступку, повинна провести переговори із сторонами, які мають першочергові переговорні права та є зацікавленими у поступках.

З урахуванням зазначеного часового аспекту в Україні розпочато роботу у цьому напрямку, зокрема Наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі [14] утворено Міжвідомчу робочу групу з вивчення питання внесення змін до ставок ввізного мита у рамках угод СОТ. Причому Україна зарезервувала право на проведення переговорів щодо перегляду домовленостей стосовно рівнів зв'язаних ставок мит в рамках угод СОТ протягом трирічного періоду, починаючи з 1 січня 2012 року [12].

При підготовці проведення процедури ініціювання перегляду домовленостей необхідно визначити перелік товарів, на які доцільно підвищити мито; визначити країни, що мають першочергові переговорні права з доступу на ринок; провести аналіз експортно-імпортних операцій щодо торгівлі цими товарами; визначитись, на які компенсаційні поступки Україна може піти в обмін на збільшення мита за відповідними товарами (врахувавши інтереси відповідних українських галузей – виробників); здійснити аналіз щодо загального впливу на економіку України від перегляду зобов'язань тощо.

У цьому контексті важливою вимогою розробки ефективного механізму митно-тарифного регулювання є постійний моніторинг і аналіз наслідків змін ставок митного тарифу. Такий аналіз дає можливість співвідносити зміни митно-тарифної системи під впливом зміни ставок мита, а також дає можливість оцінити споживчу та виробничу еластичність щодо варіації митного тарифу. Якщо виробництво і споживання мають високий рівень еластичності до змін митного тарифу, то це є підставою промислового зростання і вказує на регулюючий ефект від зміни ставок митного тарифу. У протилежному випадку можна говорити про фіскальну функцію мита більшою мірою, ніж про регулюючу.

Регулюючу функцію митного тарифу можна реалізувати не лише кількісним обґрунтуванням величини ставок мита, які обмежують або стимулюють ввезення певних товарів, а й встановленням певного співвідношення їх рівнів на товари, що відрізняються ступенем переробки, тобто застосування принципу тарифної ескалації.

Структура митних тарифів у багатьох країнах забезпечує захист інтересів насамперед вітчизняних виробників готової продукції, не перешкоджаючи при цьому ввезенню сировини, напівфабрикатів та комплектуючих. При цьому для захисту вітчизняних товаровиробників готової продукції і стимулювання ввезення сировини і напівфабрикатів використовується деталізована диференціація ставок мита залежно від товарних груп і конкретних виробів з урахуванням потреби в імпорті, рівні національних і світових цін, яка дає змогу застосовувати принцип тарифної ескалації – підвищення рівня митного оподаткування товарів у міру зростання ступеня їх обробки [3, с. 127]. Чим вище відсоткове зростання ставки мита із просуванням товару від сировини до готової продукції, тим вищий ступінь захисту виробників готової продукції від зовнішньої конкуренції.

На сучасному етапі науково і економічно обґрунтовані ставки ввізного мита повинні сприяти підсиленню конкурентних позицій держави на міжнародному ринку та визначатися не доходами держави, а рівнем доданої вартості в конкретній галузі економіки, що захищається, тобто встановлення мита повинно сприяти перерозподілу доданої вартості від іноземних товаровиробників до національних, що можливо лише при розвитку вітчизняного виробництва, реалізації принципу тарифної ескалації та заохоченні імпорту високотехнологічного обладнання. Крім того, ввізне мито повинне вирішувати завдання захисту від несприятливого впливу іноземної конкуренції та одночасно забезпечувати позитивний вплив останньої щодо стимулювання підвищення якості товарів національних товаровиробників, зниження рівня витрат у галузях, використання прогресивних технологій і сучасних матеріалів.

Застосування тарифних методів регулювання зовнішньої торгівлі в межах вимог СОТ для захисту національних економічних інтересів держави вимагає розробки на науковій основі економічно обґрунтованого митного тарифу, який би відповідав міжнародним вимогам та створював умови для підвищення ефективності його функціонування в напрямку сприяння інтересам національних товаровиробників, через запровадження дієвого механізму встановлення оптимальних ставок митного тарифу та розробку методичних основ обґрунтування і розрахунку ставок ввізного мита у ньому на основі принципів диференціації та ескалації тарифу, активізації переговорного процесу з СОТ щодо тарифних поступок для України тощо. Зазначене вище слугуватиме загальною передумовою надання митному тарифу України спрямованості на посилення позитивного регулюючого впливу на зовнішню торгівлю та на створення умов для підвищення захисту внутрішнього ринку та економічних інтересів вітчизняних підприємств.

Список літератури

1. *Бережнюк, І. Г. Митне регулювання України: національні та міжнародні аспекти [Текст] : монографія / І. Г. Бережнюк. – Д.: АМСУ, 2009. – 543 с.*
2. *Генеральна угода з тарифів і торгівлі 1994 року: Міжнародний офіційний документ від 15.04.1994 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http:// zakon.nau.ua/doc/?code=981_003.*
3. *Гребельник, О. П. Митне регулювання зовнішньоекономічної діяльності [Текст] : підруч. [для студ. вищ. навч. закл.] / О. П. Гребельник. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 696 с.*
4. *Карамбович, І. М. Митна система та її роль в регулюванні зовнішньої торгівлі України [Текст] / І. М. Карамбович. – Д.: АМСУ, 2009. – 281 с.*
5. *Карамбович, І. М. Митний тариф як елемент захисту національної економіки [Текст] / І. М. Карамбович, С. Г. Войтов // Історія торгівлі, податків та мита : збірник наукових праць. – 2010 – № 1(1). – С. 259-262.*

6. *Мартинюк, В. П. Митна система та економічна безпека держави: теорія і методологія [Текст] : монографія / В. П. Мартинюк. – Тернопіль: Астон, 2010. – 256 с.*
7. *Новікова, К. І. Митно-тарифне регулювання як інструмент наповнення Державного бюджету України [Текст] / К. І. Новікова // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інститут – 2010. – Вип.2. – С. 277-284.*
8. *Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу з http:// www.ukrstat.gov.ua/.*
9. *Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України [Електронний ресурс]. – Режим доступу з http://me.kmu.gov.ua/.*
10. *Пашко, П. В. Митна безпека (теорія, методологія та практичні рекомендації) [Текст] : монографія/ П. В. Пашко. – Одеса: АТ "ПЛАСКЕ", 2009. – 623 с.*
11. *Про захисту внутрішнього ринку та забезпечення конкурентоспроможності вітчизняного товаровиробника: Аналітична довідка Національної тристоронньої соціально-економічної ради [Електронний ресурс]. – Режим доступу з http://www.ntser.gov.ua.*
12. *Про митний тариф України: Закон України № 2371-III від 05.04.2001 р. (з наступними змінами і доповненнями): за станом на 01.03 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу з http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1087.721.0.*
13. *Про ратифікацію Протоколу про вступ України до СОТ: закон України № 250-VI від 10.04.2008 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу з http://zakon.nau.ua/doc/?code=250-17.*
14. *Про утворення міжвідомчої робочої групи з вивчення питання внесення змін до ставок ввізного мита у рамках угод Світової організації торгівлі: Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України № 226 від 16.11.2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу з http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1022.9207.0.*

РЕЗЮМЕ

Демянюк Ольга

Таможенный тариф как регулятор внешней торговли государства

Проанализированы фискальные приоритеты и значение таможенного тарифа для регулирования внешней торговли Украины и предложены рекомендации по повышению эффективности его функционирования в условиях либерализации внешней торговли.

RESUME

Demianiuk Olda

Customs tariff as regulator of the state foreign trade

Fiscal priorities and role of customs tariff for regulation of foreign trade of Ukraine are analyzed. Recommendations concerning improving the efficiency of customs tariff functioning in the terms of foreign trade liberalization are suggested.

Стаття надійшла до редакції 04.04.2012 р.